

BÜLBÜL

multimedialı platformada
taqdim etilgen masallar

© UNESCO 2026

This material is available in Open Access under the Attribution-ShareAlike 3.0 IGO (CC-BY-SA 3.0 IGO) license (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>). By using the content of this publication, the users accept to be bound by the terms of use of the UNESCO Open Access Repository (<https://www.unesco.org/en/open-access/cc-sa>).

The designations employed and the presentation of material throughout this material do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of UNESCO concerning the legal status of any country, territory, city or area or of its authorities, or concerning the delimitation of its frontiers or boundaries.

The ideas and opinions expressed in this material are those of the authors; they are not necessarily those of UNESCO and do not commit the Organization.

UNESCO – a global leader in education

Education is UNESCO's top priority because it is a basic human right and the foundation for peace and sustainable development. UNESCO is the United Nations' specialized agency for education, providing global and regional leadership to drive progress, strengthening the resilience and capacity of national systems to serve all learners. UNESCO also leads efforts to respond to contemporary global challenges through transformative learning, with special focus on gender equality and Africa across all actions.

The Global Education 2030 Agenda

UNESCO, as the United Nations' specialized agency for education, is entrusted to lead and coordinate the Education 2030 Agenda, which is part of a global movement to eradicate poverty through 17 Sustainable Development Goals by 2030. Education, essential to achieve all of these goals, has its own dedicated Goal 4, which aims to *"ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all."* The Education 2030 Framework for Action provides guidance for the implementation of this ambitious goal and commitments.

BALALAR İÇÜN
MULTİMEDİALİ
PLATFORMA

Musafirlikke barğan Qarğa aqqında masal

Müellif: E. Bahşış

1 – qalp – сердце,
душа

2 – qocaman –
величезний

3 – gür – густий

4 – taqlit etmek –
брати приклад

5 – ğağa – дзьоб

6 – ğarqıldamaq –
каркати

7 – yelek –
жилетка,
безрукавка

8 – yan – поряд

Bağçasaraynı Yeşil Adamıznıñ **qalbi**¹ dep aytalar. Bu güzel şeherniñ artında **qocaman**², **gür**³ dağlarınñ arasında Kermençik degen masal kibi bir köyçik bar. İnsanlar orman ayvanlarinen yaqın olğanı içün özara pek aňlaşıp muabbet yaşaylar: adamlar ayvanlarını qoruy-qorçalay, ayvanlar ise insanlarınñ tabiatlarını öğrenip **taqlit etmege**⁴ tırışa ekenler. Bir kün böyle bir vaqia olıp keçken.

Qış künü. Uça Qarğa,
Quvana yağğan qarğa.
Ğağasını⁵ aça keñ,
Ğarqıldap⁶ küle o şeñ!

Kiygen **yelek**⁷, pullı fes,
Körip şaşacaq er kes.
Taqqan inci boyuncaq,
Kezinmege baracaq!

Sansar hanım terekte
Yuvasın sipirmekte.
Temizlikni o sever,
Elleri de pek çeber.

Qarğa **yan**⁸ dalğa endi:
«Merhaba, dostum!» – dedi.
«Hoş keldiñ, Qarğa hanım,
Buyur evime, canım!

Musafir ol, **törüm**⁹ boş,
Eterim gönlüñni hoş,
Furunımda bir tabaq
Fındıqlı tatlı qabaq».

9 – tör – почесне
місце

Qarğa aman yetişe,
Azır törge yerleşe.
Sansar hanım çapqalay,
Sıylı sofraya azırlay:

Fındıqlar ve cevizler,
Mantarlar ve yemişler,
Furundan şu bir tabaq
Balaban tatlı qabaq...

Qarğa körip sofranı
Unuttı **namus-arnı**¹⁰.
Uçıp qondı tabaqqaya,
Soñ yanaştı qabaqqaya,

10 – namus-ar –
совість

Yemişlerni taptadı,
Cevizler tıyrıdadı...
Sofra perişan oldu,
Sansarnıñ **göñlü soldı**¹¹.

11 – göñlü – soldı
тут: засмутилася

Musafir çıqıp oynay,
Oña şaşa qonaqbay.
Uçacaq ola Qarğa,
Ura başın divarğa.

«Qarr-qarr, qarr-qarr!
Seniñ eviñ maña tar!
Uçacaq olsam, yer yoq.
Artıq, qursağım da toq.

Sen, Sansarım, yahşı qal,
Başqa ev tap — bol ve sal.
Kelgenimde bir daha
Meydan olsun uçmağa».

12 – nankör –
невдячний

Nankör¹² quş qanat kere,
Ğarqıldap uçıp kete.
Sansar ise evinde
Qala oy-tüşüncede:

13 – nezaket –
ввічливість

14 – qonaqbay –
тут: господиня
будинку

– Ne teşekkür, ne ürmet,
Qayda qalğan nezaket¹³!
Sofra qoysa qonaqbay¹⁴
Musafir onı taptay.

Ne eken de, ne eken –
Menim evim tar eken!
Kelecekmiş bir daha...
Kirsetmem iç odağa!

15 – sıylamaq –
пригощати

Sıylamağa¹⁵ çağırmam,
Oña sofra donatmam!
Başta evine barsın,
Terbiyesini alsın!

Qızğanç¹ qarğa

Müellif: E. Bahşış

1 – qızğanç –
жадібний

Belbek vadisi² evel-ezelden özünüñ bağ-bağçalarinen belli olğan. Bu yerniñ avası alma, armut, yüzümler asramağa pek kelişe eken. Çeber halqımızniñ yol kenarlarına ceviz terekleri de oturtqan adeti olğan. Qartlarımızniñ aytqanına köre, ceviz em toq tuta, em vucutqa³ faydalı. Cevizni er kes seve, atta quşlar bile.

2 – vadi – долина

Keç küz vaqtı edi. Köçebe quşlar⁴ endi uzaq seyahatqa azırlanıp taylâna-taylâna⁵ mekân deñiştirmek içün yolcu olalar. Yazniñ sıcağı biraz taşlap başlağaninen bülbül, qarılğaç, sığırçıqlar⁶ birinci olıp davranalar. Olarniñ peşinden avarlar suvuğan sayın qaratavuq⁷, bödene⁸, aqqu⁹ ve kiyik qazlar uçmağa azırlanalar. Turnalar da yaqında «qıyıq-qıyıq, qırlıq-qırlıq», dep şamatalaşa-şamatalaşa yollarına revan olalar¹⁰.

3 – vucut –
організм

4 – köçebe
quşlar –
перельотні птахи
5 – taylâna-
taylâna –
збираючись
у зграї

6 – sığırçıq – шпак

7 – qaratavuq –
дрозд

8 – bödene –
перепел

9 – aqqu – лебідь

10 – revan olmaq –
вирушити
в дорогу

11 – savusqan –
сорока

12 – qurnaz –
хитрий

Bağ-bağçalar biraz tınışa. Yalıñız iç bir yerge ketmege niyeti olmağan qarğa ve savusqanlar¹¹ etrafta quş ayatınıñ barlığını belli eteler. Canları sıqlğanından özünüñ qurnaz¹² tabiatını kösterecek olıp, biri-birini eriştirip turalar.

Künlerniñ birinde qızğanç qarğa bağçalarıniñ töpesinden uçıp kete. Yaprakları tökülgen, yemişleri cıyılğan ceviz tereginiñ üst pitağında birden-bir cevizçik qalıp ketkenini abaylay. Bu yerde quvançından: «Qar-qarr!» — deycek ola amma, başqa quşlar eşitip kelir, dep, indemey qoya.

— Amma-a-n-n-n! Bu da benim qısmetim, ğaliba! — dep tüşüne quvanıp. — Tez-tez onı alayım da çetke çekilip aşayım!

Qarğa dos-doğru cevizge yaqın kele, onı çoquçinen¹³ üzip ala da terek túbüne, yerge qona. Cevizni çoquycaq ola, o da tomalaçiq degilmi saña: de bir tarafqa, de başqa tarafqa yuvarlanabere de yuvarlanabere. Qarğanıñ yapqan

13 – çoquç –
дзьоб

14 – tıǵırlanmaq –
КОТИТСЯ

15 – añqavlamaq –
СТОЯТИ РОЗЯВИВШИ
РОТА

bu areketlerini şu yerden uçıp keçeyatqan eki savusqan körip qala. Olar qarǵanıñ qızǵanç olǵanını bile ekenler. Onıñ içün biri-birine baqıp, çoquqlarınen işmar eteler ve oña bir qurnazlıq yapmaǵa qatar bereler.

Yavaşçıqtan qarǵanıñ yanına kelip qonalar da çetke tıǵırlanıp¹⁴ ketken cevizni körip:

– Qarǵa, dostum, sen ne içün bir özüñ top oynap oturasıñ? Kel, biz de sennen beraber oynayıq! – dey savusqanlardan birisi ve cevizni özüniñ dostu olǵan tarafına tepip, tıǵırlatıp yibere.

– Menimki! – dep qarǵa cevizni çoquçına ilindire de, aşıqaraq, qanatlarını qaqip uçıp kete. Savusqanlar ise añqavlap¹⁵ turmaylar, aman onıñ peşinden yekileler. Qarǵanıñ artından yetişip, birisi bir tarafında, ekincisi ekinci tarafında – beraber uçıp keteler. Bir savusqan:

– Canım, qarǵam! – dey.

Qarǵa ayılǵan tarafqa başını çevire, lâkin sesini çıqarmay.

– Közüm, qarǵam! Yüğüñ ağır degilmi? – dey ekincisi. Qarǵa endi ekinci tarafqa başını çevire, lâkin kene de indemey.

– Kel, saña yardım eteyim! – dey kene birincisi. Qarǵa bu yerde: «E-e, benim tapqan cevizimni alacaq olasıñız mı? Bilem men sizni, ayneciler», – dep tüşüne ve ne içündür bu daqqası qızǵancılığı üstün ala da:

– Yo-yoq! – dep qıçıra. Qıçıra amma... olacağı oldı! Ceviz şu arada yerge tüşip kete. Tamam bir taşnıñ üstüne yuvarlana da bir qaç parçaǵa bölünip, daǵılıp kete. Paylaşmaǵa istemegen quş cevizniñ tüşken yerine ene ve:

– Qar-qar! Bu benim cevizim! Kimsege bermem! Qar-qarr! – dep qıçırsa da, savusqanlar bölüngen cevizden öz payını alıp, quvana-quvana uçıp keteler. Parçalanǵan cevizniñ aşı em qarǵaǵa, em de savusqanlarǵa yete.

Bal dubarası¹

Müellif: E. Bahşış

1 – dubara –
пригода

Canköyniñ kenarlarındaki bir azbarda qırmısqa qorantası yerleşken. Etrafı çöl-tarla olğanı için olar bol-bol oñır yaşay² ekenler.

2 – oñır yaşay –
жити процвітаючи

O qorantada bir kiçkene qırmısqaçıq bar eken. Qırmısqalar aslında pek işkir, salta arekette bulunğan böceçikler olğanını biz pek yahşı bilemiz. Olar pek muabbetler. Er biri öz vazifesini temelli yapıp yaşamağa alışqan. Bizim qırmısqaçıq dünyağa daha yaqında kelgeni için tertip-nizamdan haberi yoq eken. Şu sebepten o, çeşit türlü qolaysız allarğa oğrap tura.

Er kün saba, tañ atqaninen³ küneş kökke köterile. Yarıq ve sicaçıq nurlarını yerge yaydırıp dünyanı uyandıra. Tamam şu vaqıt qırmısqa yuvasında areket başlana. Ana-qırmısqa er kesni uyatıp er bir qoranta azasını öz işine ozğara.

3 – tañ atqaninen –
з світанком

– Sen daha kiçkene olsañ da, kene ağalarıña qoşulıp ket. Olar ne yapsalar, sen de olarğa yardım et. Böyle etip öğrenir ve ösersañ, – dey anası.

– Anaçığım, olar ne yapmağa keteler? – dep soray kiçkene qırmısqa.

– Ağalarıñ ailemiz için aşayt toplamağa keteler. Tarlalarda çeşit urluq, çegirdeçikler, tüy daneçikleri tapmaq mümkün. Arpa, boğday başaqları rastkelgen kibi olsa, o zaman beraber tutıp ketirmek kerek olur. Eger de qismetiniñiz⁴ açılса, şıra taparsañız, o bizim için eñ lezetli ve tatlıdır! – dep öğretene anası. – Amma, saqın, olarnıñ peşinden⁵ qalma! İz izden ket de yolniñ qoqusını aqlıñda qaldır! Eger adaşıp ketken dayın olsañ, qoquğa köre yoluñni taparsañ, – diyerek yolğa ozğara.

4 – qismet –
удача

5 – peşinden –
слідом

– A-a-a! Qolay eken! Başqa bir şeyni bilmesem de qoqlamağa men pek yahşı bilem! – dep quvana ve yuvadan çıqıp kete.

6 – saf – ряд

7 – quyruqta qalmaq –
плестися у хвості

8 – hayal – мрія

Kiçkene qırmısqa avağa çıqqance, başqa qırmısqalar endi up-uzun **saf**⁶ yasap tizilgen ve eñ küçlü soyunıñ yolbaşçılığında yolğa çıqıp ketebaşlağanlar. İç birisi sıradan çıqmay, iz izden, adımdan adım atıp ciddiyy-ciddiy tarla tarafqa yöneyler. Kiçkene ise **quyruqta qala**⁷.

İlk sefer yolğa çıqqan soñ, tabiy ki, oña er şey meraqlı kele: de bir tarafqa baqıp qala, de başqa tarafqa... Bir ara sarılı-qırmızılı dülber kobeleçik qanatlarını qaqıp-qaqıp yanından uçıp keçe. Onıñ öyle bir yeñgil, zarif körünişi bar edi ki, kiçkene qırmısqa: «Qana, men de onıñ kibi dülber olsa edim, onıñ kibi qanat qaqıp uçmağa bilse edim!» — dep **hayallarğa**⁸ dalğan arada «düp-düp-düp» etip eki ayaqlı, dev kibi, bir şey onıñ üstünden atlap keçe. Keçerken, onıñ üstünden qırmısqanıñ tam yançığına beyaz, top kibi bir şey yuvarlanıp tüşe.

Bem-beyaz... Yıltıray! Em de qoqusı-ı-ı! Kiçkene başta onı yahşı etip qoqlay. Onıñ qoqusı o qadar lezetli ve hoş kele edi ki, dayanalmay bir yalap baqa. «O-o-o! Dünyada bundan da lezetli bir şey yoqturdir! Ne olsa da, men onı aşaycağım», — dep tüşüne ve aman oña yapışıp, aşap bitire. «Çeşit tarlalarğa barıp, belli olmağan ufaçıqlar, daneçikler qıdırıp yürmege ne kerek? Olarnıñ episi bu qadar tatlı olamaz. Bu yerçikte şu dev qorantasınıñ evine yavaşçıqtan kirip baqsam olmaz ekenmi? Devlerniñ üstünden ne qadar tatlı şeyler töküle. Maña başqa bir şey kerekmey», — dep tüşünmekni devam ete ve demleri elinde şeker qıyıq tutqan ve üstünden atlap keçken qızçıqınıñ ketken tarafına yolunu çevire.

9 – pervaz – рама,
обрамлення

Kete-kete, kete-kete, em tüz kete, em basamaqqa çıqa, arada eki **pervazniñ**⁹ üstünden keçe, niayet, insanlar «aşhane» degen yerge kelip çıqa. Yemek masasınıñ tübünde toqtay. Aylanıp baqsa — anda öyle beyaz topçıqlar ve daha başqa parçaçıqlar tolıp yata! Qırmısqaçıq aşap toya ve bir parçaçıqını yanına alıp, onı süyrey-süyrey evine kete. Ekinci pervazni keçeyatqanda parçaçıq tar aralıqqa tüşip qala, qırmısqaçıq onı çıkarıp olamay, pek yazıqsına. Endi ne yapsın? Daha bir danesini barıp alayım dese — keçke qalacaq, artıq **qaş qararıp başlayatır**¹⁰. «Aydı, yarın kene kelirim», — diyerek, yuvasına davrana.

10 – qaş qararıp
başlayatır –
сутінки
опускаються

Ekinci künü yaş qırmısqaçıq kene de ağalarinen beraber saba çıqıp kete. Er kes tarlağa doğru ketkende, kiçkene ise insan evine aylanıp yol ala. Kete-kete, kete-kete, em tüz kete, em basamaqqa çıqa, arada eki pervazniñ üstünden keçe, niayet, kene de insanlar «aşhane» degen yerge kelip çıqa. Sofra

tübüne bara, lâkin bu sefer iç bir şey tapıp olamay. Aşhaneniñ saibi cıyıştırğan, sipirgen, iç bir ufaçiq bile qaldırmağan. «Yo-yoq, men bu yerden tatlı topçıqlar aşamağance qaytmam. Em anama da ketirecek edim! Madem olar aşağa töpeden tüşe eken, demek, yuqarıda da bir şey bar... Bir şey çette tursın, kimsin neler bardır!» — dep fikir yürsetken arada qırmısqaçiq bir qoqlanıp ala ve quvançlı ümüt ile oba-oba tatlı topçıqlarını tasavur ete.

Etrafqa yahşı etip baqınğan soñ, masanıñ dört ayağından birine tırmaşıp başlay. «Oh! Töpege tik çıqmaq qolay bir şey degil eken! O-o-oh! Ayaqlarım qaltıray, aşağa da baqmaq olmaz! Baqqanda başım aylana. Özüm de bayağı köterilgen ekenim. Ögge baqmaq kerek, yalınız, ögge!» — dep öz özünü **coştura-coştura**¹¹ bir maalde masanıñ üstüne kelip çıqa.

Masanıñ üstü tegizçik ve ter-temizçik eken. Bir şey yoq, tek ortasında balabandan balaban şeffaf tekne tura. İçine yarı-yarığa bir şeyler toldurğanlar. Çetten baqsañ pek dülber körüne. Qoqusını deseñ — acayip qoqusı bar, uzaqdan kele burnuña! Onı duyğanniñ ağızında şu arada tükürmekleri peyda olıp aşamağa istey. Ne eken o, aceba? Tekneniñ içinde neler bulunğanını öğrenmek için ileri kete. Yaqınlaşqan sayın tekne ve içindeki şey onıñ közüne daha güzel ve qoqusı daha lezetli olıp körüne. Bu yerde onıñ öğüne bir çibinçik kelip qona:

— Ey! Qırmısqa balası, seniñ mında ne işiñ bar? — dep soray **ihmallıq**¹² ile.

— Men, men... e-e... men tatlı beyaz topçıqlarını qıdırıp keldim, — dep cevap bere qırmısqaçiq.

— A-a, sen şeker ufaqlarını qıdırasıñmı? Olar bugün mında yoq! Sen mından ket, aysa adamlar kelir de seni mından yoq eterler. Men, istesem, uçıp qaçarım, sen uçıp olamazsıñ, — dey çibin ciddi tavr ile.

— Yazıq! — dey **efkârlanıp**¹³ qırmısqa. — Ya, sen bu tekneniñ içinde ne olğanını bilesiñmi? Pek yaman qoquy, tap maddem açıldı.

— O-o-o! Onı sorama. O — BAL! Lezetli, qoqulu, şekerden de tatalı BAL!

— Öyle deysiñmi? Aysa, men **nafile**¹⁴ kelmegen ekenim. Aman barıp onıñ tadını baqayım, — dey qırmısqa.

— **Saqın**¹⁵! Saqın, anda barayım deme. O, seniñ yapacaq işiñ degil. Başıña belâ arttırmağa istemesiñ eviñe qayt. Meni de balalarım bekley, saqlıqnen qal, — dey ve vızıldap uçıp kete.

11 – coştura-
coştura –
підбадьорючи

12 – ihmállıq –
зневага

13 – efkârlanıp –
засумував

14 – nafile –
даремно

15 – saqın –
у жодному разі

16 – qanmaq –
повірити

Qırmısqa: «Bu qadar yol keçip qıyıncılıqlar kördüm. Şimdi bir çibinniñ sözüne **qanacam**¹⁶ da evge boş qaytacammı?» — dep özü özünce yolunu devam ete. Bal savutınıñ çetinden tırmaşıp çıqa ve kenarına kelgende ayaçığı tayıp kete. Qırmısqa tam balnıñ içine yuvarlana.

17 – oğraşmaq –
возитися

18 – imdat –
допомога

Tamam istegen yerine kelip tüşe. Dünyada eñ lezetli, tatlı, faydalı aşlardan olğan balnı aşap toya. Toya, amma yerinden qıbırdap olamay. E-e-e... endi ne yapsın? Balnıñ içinde batıp qalğan... Ne qadar **oğraşsa**¹⁷ da, ne qadar tırışsa da çıqmağa iç çaresini tapıp olamay. Kimden yardım sorasın? Qaydan **imdat**¹⁸ beklesin? Ne anası, ne ağaları, ne tataları — yaqın yerde kimsesi yoq. «Keşke anamnıñ sözünden çıqmasa edim, keşke ağalarım ile beraber ketse edim... Çibinniñ aytqanlarına da diqqat etmedim», — dep biñ peşman ola. Qırmısquamız şimdi bu yerde kederlenip tursın, biz ise onıñ qorantasına keçeyik.

19 – muabbet –
тут: у згоді

Ağaları episi bir dayın **muabbet**¹⁹ olup işten qaytalar. Er biri ne tapqan olsa, onı ketire. Anası buyurğanı kibi paylaştıra ve tertipnen yerleştireler.

— Kiçkenemiz qayda? — dep soray anası, aralarında olmağanını sezip.

— O, bugün biznen barmadı, — dep cevap berdi ağalarından birisi. Ana-qırmısqa bu yerde qasevetke dala, efkârlana, özüne yer tapalmay:

— Ah, yavrum, kiçkenem, qayda qaldıñ? Ne içün ağalarıñnıñ peşinden ketmediñ? — dep taqmaqlap başlay. Soñ eñ küçlü oğlunu çağırıp:

20 – tecribesiz –
недосвідчений

— Tünevin ondan, sanki, şeker qoqusı kelgen kibi oldı. Bu **tecribesiz**²⁰ bala insanlarnıñ evine kirgen olmasın! Barıp da tatlı ya da balğa batqan olsa — özü çıqalmaz. Ya zeher qapsa... vah-vah-vah! Aqılıma ketirmege bile qorqam. Ğayıp olacağından haberi yoq! Keç olup qalmağance tez-tez onıñ izlerinden ketiñiz. Onı qurtarıp keliñiz! — dep emir bere.

Yigirmi-otuz qırmısqa ağaları tez-tez tizileler. Kiçkene qırmısqaçıqnıñ izinden qoqu alıp insan evine yöneyler. Kete-kete, kete-kete, em tüz kete, em basamaqqa çıqa, arada eki pervaznıñ üstünden keçe, nihayet, insanlar «aşhane» degen yerge kelip çıqalar. Kiçkene qırmısqañnıñ izlerinden masa üstüne tırmaşıp bal savutını tapalar ve añlaylar ki, qardaşı savutqa çıqqan, amma andan enip qaytmağan.

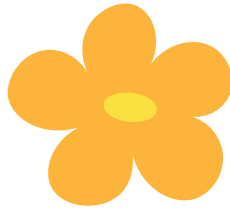
21 – işaret – знак,
сигнал

— Qardaşlar, bizim kiçkenemiz sağ eken! Onıñ imdat sorağan **işaretini**²¹ duyasıñız mı? Aydıñız, adetimizge köre tizileyik! — dep

emir bere baş qırmısqa. Oña **itaat etken**²² başqa qırmısqalar aman sırağa tizilip bir-birilerini tutaraq arqan kibi sozula ve onıñ bir ucu bal savutınıñ töpesine tırmaşıp çıqa, ikinci ucu ise sağlam etip masanıñ üstünde tirelip tura. Baş qırmısqa kiçkene qardaşınıñ bal içinde ağlap oturğanını köre ve oña qolunu uzata:

– Ağlap oturmağa vaqtımız yoq, tut qolumnı! – dep qıçıra. Ağaları onı qurtarmağa kelgenini körip qolunu uzata, olar ise bir-birini ayaçıqlarından tartıp, kiçkeneni de çekip çıkaralar. O, baştan ayaq balğa batqanı içün adım atıp olamağanını körip, ağaları onıñ üstündeki balnı yalap alalar ve doğru evlerine qaytalar.

Endiden soñ, qırmısqaçiq sıra-saftan çetke çıqmay, çünki bal dubarası neticesinde aile adetlerini kütmek ve birlikte olmaqnıñ emiyetini pek yahşı añlay.

Ayneci tilkiniñ ölümi

Müellif: E. Dermenci

1 – hırsızlıq –
крадіжка

2 – etrafqa
közetmek –
дивитися
на всі боки

3 – tahta quş
(edeb.:
taqtaquş) –
дятел

4 – eñqastan –
навмісне

Bir kün qurnaz tilkiçik
Ve tikenli kirpiçik
Sözleşeler yüzümge,
Hırsızlıqqa¹ ketmege.

Kete, kete, keteler,
Etrafqa közeteler²,
Bir davuş «şirt» etkende,
Kirpi soray: «Ya o ne?»

«Ne olacaq, – dey tilki,
– Ya bir quştır, ya çirkiy,
Aydı, diñlep baqayıq,
Avcı olsa, qaçayıq».

Diñley, diñley, diñleyler:
– Mında avcı yoq, – deyler.
Bu arada bir pıtaq
Ete: taq-taq, taq-taq, taq.

Olar qorqa, qorqa da,
Soñ soraylar: – Kim anda?
Tahta quş³ dey: – Menim, men,
Qurt saylayım terekten.

Bu arada eñqastan⁴
Tilki dey: – Vay, men hastam.
Qulağımda bir qurt bar,
Canım quşçıq, kel, çıqar.

— Vay-vay, vay-vay, vay-vay, vay! —
Tilkiçik şay dep ağlay.
Quşçıq oña inana,
Aytqanına pek qana⁵.

5 – (o) qana –
(він) вірить

Ağlama, sen, tilkiçik,
Men barırım şimdiçik,
Qulağıñdan bir qurtçıq
Çıqarırım, — dey quşçıq.

Dey de, kele tilkige,
Tilki tınmay ilkide⁶.
Soñ birden-bir atıla,
Tüşe oniñ qatına⁷.

6 – tınmay ilkide –
тут: продовжує

7 – oniñ qatına –
біля нього

Quşçıq qaçıp yetalmay,
Bir adımçıq ketalmay.
Qanatını açqance,
Tilki ura bir panca⁸.

8 – panca – лапа

Buniñ içün pek qıza,
Kirpiçik öz dostuna.
Tilki oña: — Qızma, ey!
Bir daha yapmam, dostum, — dey.

Ve түşeler tar yolğa,
Yol da deseñ, bir cılğa⁹.
Kete, kete, keteler,
Etrafqa közeteler,

9 – cılğa – яр

Soñ, baqsalar, bir capta¹⁰
Nedir bir şey çapmaqta.
Olar qorqa, qorqa da,
Soñ soraylar: — Kim anda?

10 – cap –
косогор, сшил

Çal qoyan¹¹ dey: — Menim, men,
Avcı quva peşimden¹².
Avcımı? — dep qorqqanday,
Tilki birden abdıray¹³.

11 – çal qoyan –
седой,
серенький заяц
12 – quva
peşimden –
переслідує мене
13 – abdıray –
здрігнувся

O da başlay qaçmağa,
Keñ-keñ adım açmağa.
Şaytıp eppeyi¹⁴ ketken soñ,
Qır¹⁵, dereler¹⁶ keçken soñ,

14 – eppeyi –
досить багато
15 – qır – степ
16 – dere – балка

Tilki dey: — Ey, çal qoyan!
Toqtaçı, dost, tekaran,
Saña deycek şeyim bar,
Mında benim evim bar.

Yur, musafir qalırñ,
Biraz nefes alırñ.
— Şay olsa, — dey qoyançıq,
— Mümkün, tilki tuvğançıq.

Köster, qayda sarayñ?
Beş-on daqqa qalayım.
— Mına benim sarayım,
Mına benim aranım, —

Dep tilkiçik köstere,
Qoyançıq op-op kete.
Şay kireler qapıdan,
Bir-biriniñ artından.

Tilki **bekley qapını**¹⁷,
Çekip baqa sapını.
Soñ qoyanğa atıla,
Pancasını batıra.

Ve şay etip parçalay,
Qoyannı da quşçıqday.
Buniñ içün pek **qıza**¹⁸
Kirpiçik öz dostuna.

Tilki oña: — Qızma, ey!
Bir daha yapmam, dostum, — dey.
Ve tutuşıp qol-qolğa,
Tüşeler bir keñ yolğa.

Kete, kete, keteler,
Etrafqa közeteler,
Nedir köyden **avlaqta**¹⁹
Baqsalar, yer qazmaqta.

Olar qorqa, qorqa da,
Soñ soraylar: — Kim anda?
Horazçıq dey: — Menim, men,
Yem qıdıram çöplükten.

17 – bekley
qapını – замикає
двері

18 – qıza
(açıvlana) –
злиться

19 – avlaqta –
далеко

— Yem, — dey tilki, — mende çoq,
Aşamağa kişi yoq.
Yür, horazçıq, barayıq,
Bir qapınıp qalayıq.

— Şay olsa, — dey horazçıq,
— Mümkün, tilki tuvğançıq,
Köster yolnu, barayım,
Sende qonaq olayım²⁰.

Mına evim, mına yol,
Kel de, mende rahat ol, —
Dep tilki yol köstere,
Horazçıq pıt-pıt kete.

Diñle dostum aytayım:
Dülbersiñ sen aydayın.
Seni bilgen tilkiler
Sesi daha hoş deyler.

— Şay olsa, — dey horazçıq,
— Toqta, tilki tuvğançıq.
Saña yaqın barayım,
Bir yır aytıp qarayım.

Dey de, kele tilkige,
Tilki tınmay ilkide,
Soñ birden, bir atıla,
Tüşe oniñ qatına.

Buniñ içün pek qıza
Kirpiçik öz dostuna.
Tilki oña: — Qızma, ey!
Bir daha yapmam, dostum, — dey.

Soñ aylanıp oñ qolğa,
Tüşeler bir çet yolğa.
Kete, kete, keteler,
Etrafqa közeteler.

Baqşalar ne, bağcı yoq,
Yüzüm deseñ, qumdan çoq.
Kirpiçik dey tilkige:
— Bağğa sen kir ilkide²¹,

20 – qonaq
olayım – буду
гостем

21 – kir ilkide –
йди першим

22 – bıqmaq –
насититися

Men tışında yatayım,
Kimse kelse aytayım.
– Yahşı, yat, – dey tilkiçik.
– Men kireyim şimdiçik.

Eger aşap pek bıqşam²²,
Sen kirersiñ, men çıqsam, –
Dey de kire o bağğa,
Kirpi qayta gür dağğa.

Tahta quşqa bağıra,
Bir de qoyan çağıra.
Köy yanında keçkende,
Arıqtan suv içkende,

Horaznı da alalar,
Soñ çalaşqa baralar.
Kirpiçik dey: – Ey, dostlar!
Bu dağda bir tilki bar,

O çoq cürdi, çoq cürdi,
Çoq quş, qoyan, öldürdi.
Biz de onı çaqayıq²³,
Qaravulğa aytayıq.

– Yahşı, – dey quş, – qoyançiq,
– Yahşı, – dey quş, – horazçiq.
Quşçiq mine çalaşqa,
Horaz çıqa bir taşqa,

Qoyan, kirpi çet qala,
Episi şay dep bağıra:
– Qaravul, çıq çalaştan,
Qaravul, çıq çalaştan!

Yüzümçikler pek pişti,
Bağğa hırsızçiq tüşti.
Qaravul tez-tez çıqa,
Tüfekte²⁴ qurşun²⁵ tıqa,

Ve açuvnen: dañ!” – ata,
Tilkiçik ölip yata.
Horaz kete avlaqqa,
Qoyan qayta dağlıqqa,
Quşçiq uça avağa,
Kirpi kire yuvağa.

23 – çaqmaq –
доносити

24 – tüfek –
рушница
25 – qurşun – куля

Bala ve ayuv

Müellif: Z. Cavtobeli

Bir kün köyde eki bala
Qollarına sepet ala,
Yollanalar dağğa taraf,
Yer yemişi, mantar arap.

Orman — yeşil, ava — serin,
Qoqusı hoş ölenlerniñ¹.
Quşlar öte tereklerde,
Bazıları — ereklerde².
Balalar da şeñleneler,
Oynay, küle, egleneler.
Ormanda çoq cilek, mantar,
Sepetlerni tolduralar.

Eki dost şad³ çıqa yolğa,
Yol burula sağğa-solğa.
Köy de yaqın degil, uzaq,
Balalarğa ola tuzaq⁴.

Gür çalılı, tar soqaqta
Öglerine ayuv çıqa.
O adımlay yavaş-yavaş,
Sarğuş kibi, sarqıtqan baş.

Abdıraşa balalar pek,
İlle çare tapmaq kerek!
Biri aman qaça çetke,
Tırmaşa tez qart terekke.

1 – ölen – трава

2 – erek – далекий

3 – şad –
веселий, радісний

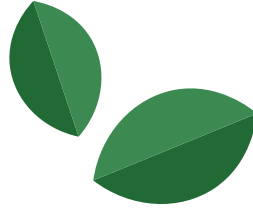
4 – tuzaq –
засідка, пастка

O biri de yüzü töben⁵,
Yata yerge, sanki ölgen.
Ayuv kele yaqınına,
Burun soza qulağına,

Qoqlağan soñ keçip kete.
Bala tura, şükür ete.
Terekteki dostu tüşe,
Mısqıl ete em ilişe.

— Ayuv seniñ qulağıña
Neler ayttı, söyle maña?
Saña tiymey, indemedən,
Qayda ketti ayuv birden?

— Ayvan, amma aqıl zatı,
Qulağıma fısıldadı:
«Aqiqiy dost ağır künde
Belli ola, bilçi sen de.
Dostnı taşlap qaçqan — yaman,
Yoldaş olma oña iç bir zaman».

Edigeniň marifeti

Halq destanından parça.

Edebiy işlenüvi: E. Bahşiş

Qırımniň qulan çölleri¹ ter-tegiz ve ucsuz-bucaqsızdır². Kimerde avası sert ve keskin ola. Yazda sıcaq küneş küydüre, qışta furtuna kibi yeller ese: de sızgıra, de uluy, ortalıqni yıqa, devire. Yalñız biñbaşqoraylar³ meydanda toy ete. Tamam şu vaqıt çöl halqınıň qulağına esip kelgen yeller eski zamanlarniň batırları, olarniň köstergen yigitlikleri aqqında çeşit qaramaniy destanlarnı⁴ fısıldap ketire. Olarniň arasında şanlı⁵ Edige batır aqqındaki destanı biz de eşitken edik.

Eeeey!.. Azavda olğan altmış han...

Cayıqta olğan yetmiş han...

Qırğızda olğan qırq han!..

Olıp keçken bu ikâye peek eski zaman.

Künlerden bir kün Qutluqayaniň dostu Eseyay degen bir çoban eçkilerini otlatıp evine ayday eken. Yol boyu eski edik⁶ köre. Yanına barsa, içinden bala sesi kelgenini farq ete. Egilip onı qoluna alsa, ne körsin — içinde yañı doğğan bala ağlap yata. Kiçkene, aç, üşügen bir sabiyni aciy, çekmenine⁷ sara ve tez-tez evine ketire.

— Qara, men bu balanı yol çetinde bir edik içinde taptım. Añlaşıla, Qutluqayaniň apayına bir şey olğan da, balası yolda qalıp ketken. Al, bizim balalarımızniň yanına çoş. Süt qardaş olurlar, amma onı yoldan tapqanımızni kimsege aytma, — dey Eseyay hatınına.

— Yahşı, — dep razı ola hatını, — ya, balanıñ adını ne qoyarmız?

— Men onı edikte taptım, onın içün Edige olsun.

Bu arada Tohtamış hannıñ tabircilerinden⁸ birisi bir kün hannıñ yanına kelip:

1 – qulan çölleri – великі, рівні степи

2 – ucsuz-bucaqsız – безмежний

3 – biñbaşqoray – перекотиполе

4 – qaramaniy destan – героїчний епос (дестан)

5 – şanlı – славний

6 – edik – черевик

7 – çekmen – чекміль

8 – tabirci – тлумач снів

9 – qırılıp
ketmedi –
не винищився
10 – başına
yetmek –
знищувати

– Sen Qutluqayarı Qara tauğa quvğan ediñ, amma o anda qırılıp ketmedi⁹. Onıñ bir oğlu oldı. Şimdi ise onı Esevaynıñ apayı qaray. Ösken soñ, şu bala seniñ de, hanlığıñnıñ da başına yetecek¹⁰, – dey.

Bunu eşitken Toqtamış açuvından özüne yer tapalmay. Askerlerini Esevaynıñ köyüne yollay: «Tez şu balanı tapıp ketiriñiz!» – dep emir bere.

Askerleri köyge yetip kelgende keç qaranlıq ola. Esevaynıñ apayı özünüñ balasını toyğance emizdirgen soñ, Edigeni emizdirmege ala. Bu arada askerlerniñ başı aralıqtan gizli-gizli közetip tura: «Quçağındaki bala özünkidir, beşiktekisi de tapılğan baladır», – dep tüşüne. Er kes yuqlap qalğan soñ, Esevaynıñ kiçik oğlunu beşikten hırsızlap alıp keteler. Edige ise Esevaynıñ evinde sağ qala.

Saba tursalar ne körsinler? – Öz balası beşikte yoq! Er tarafta qıdıralar – iç bir yerde tapalmaylar. Çoq vaqıt ağlay-sızlaylar, amma ne yapsınlar: «Qaderdir¹¹», – dep qalğanlar. Sesini çıqarmağa da qorqqanlar, çünki Toqtamış hannıñ qulağına barıp yetse, kelip Edigeni de alıp keterler, dep tüşüngenler. Onıñ içün adını Edigeden Qobuğulğa deñiştireler.

Kel zaman, ket zaman. Aylar keçe, yıllar keçe, Edige Qobuğul olup öse, sütten kesile, qundaqtan çıqa, tal tura, tatiy yüre, tili çıqa... Ösmür çağına kele. Pek aqıllı ve küçlü, er bir işte becerikli¹², er bir sualge azırcevap¹³ ola.

Bir kün Qobuğul beş yaşında ekende, bir top balalarnen beraber köy içinde oynaşa ekenler. Bir baqsalar, özünüñ qırq qoruycısına¹⁴ Toqtamış han keleyata.

Hannı körip bütün köy halqı tışqa çıqa. Başını egiltip, qollarını qursaq üstü qavuştırıp¹⁵ tizileler. Han balalarnıñ yanından keçeyatqan arada Qobuğul: «Qulaq asmañız, balalar! Oyunımızni devam eteyik!» – dey dostlarına.

Bunu eşitken Toqtamış han bir qoruycısına: «Bar, bilip kelçi, bu balalar ne içün selâm turmadılar?» – dep emir ete. Qoruycı balalarnıñ yanına kelip:

– Ulusnıñ hanı keçip ketkende ne içün selâm turmadıñız? – dep soray. Ögge Qobuğul çıqa da:

– Kişi özünden büyük adamğa selâm berir. Biz, balalar, ne qadar köp bolsaq bolayıq, bizni bir adam qadar körmeyler, amma bizim yaşımızni qoşsaq, yüz yaştan büyük bolarmız. Han bolsa-bolsa, daha elli yaşındadır. Bizge o selâm bersin, – dey.

11 – qader – доля

12 – becerikli –
здатний, вмілий

13 – azırcevap –
винахідливий

14 – qoruycı –
охорона

15 – qollarını
qursaq üstü
qavuştırmaq –
з'єднати руки
на животі
(церемонія
привітання хана
та вельмож)

Qoruyıcı Qobuğulnı hannıñ yanına ketire de onıñ aytqan sözlerini hañğa bildire. Han ise:

– Yaramaz bala eken, bir yaqtan. Ekinci yaqtan, ulusta bundayın aqıllı, keskin balalar ösip yetişse, ulus bundan **kâr eter**¹⁶, – dep cevap bere ve Qobuğulnı maqtap yibere.

Qobuğul dostlarınıñ yanına qayta ve oynamaqını devam ete, amma endiden soñ onıñ **itibarı**¹⁷ arta, onı pek **zeki**¹⁸ ve sözge usta bir oğlan dep bile ekenler.

16 – kâr etmek –
отримати вигоду

17 – itibar –
авторитет

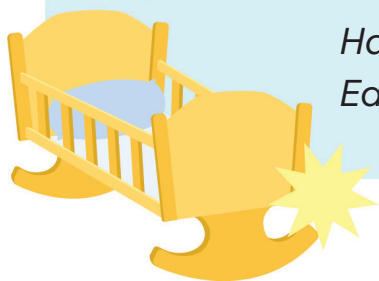
18 – zeki – тямущий

Altın beşik

Halq efsanesi, qısqartılğan.

Edebiy işlenüvi: E. Bahşış

1 – şifalı – цілющий

2 – qabile – плем'я

3 – ücüm – напад

4 – sararıp-solıp –
keteyata в'яне

5 – müşköl
açuvlanmaq –
сильно
розсердитися

6 – vazgeç –
зречься

Pek eski zamanlarda yer yüzünde çevresi deñiz olğan bir ülke bar eken. Onıñ yeşil dağları, keçilmez ormanları, büyük qobaları, yüksek yaylaları ve şifalı¹ çoqraqları bar eken. Bu ülkege Yeşil Ada ya da Qırım dey ekenler.

Yeşil Adada eki qabile² yaşay. Birinci qabileniñ halqı işkir, tabiatlı, Allahnıñ buyurğan yolunen yürgen adamlar eken. Olar yalı boyunda yaşağanlar. İkinci qabileniñ adamları ise Yüce Allahnıñ emrine boysunmağan, yaramaz, isyankâr adamlar olğan. Olarğa dağlarda yaşağanları içün dağlılar degenler.

Dağlılar yalı boylularğa iç rahatlıq bermeyler. Er vaqıt olarğa ücüm³ etip, işkirliginen qazanğan malını-mülküni tar-mar ete, halqını esir ala ve horlay ekenler.

Kel-kelelim, bir vaqıt dağlı hannıñ oğlu ola. Oğlan aqıllı, dülber, pek becerikli bir yigit olup öse. Oña terbiye bergen, er şeyni ögretken adam bir vaqıt esir tüşken bilgili yalı boylu qart eken.

Yalı boyundaki hannıñ ise bir yutum suv kibi, dülberden-dülber genç qızı bar. Onıñ dülberligi dillerde destan olğan: qızını bir kere körgen er kim maqtay-maqtay bitirmey. Bir kün şu sözler dağlı han-zadeniñ qulağına barıp yete. Yigit er vaqıt tek onı tüşüne ve: «Nasıl etip de bir közçigimnen onı köreyim eken?» — dep hayal ete. Bu tüşüncelerden oğlan hastalanıp, kün-künden sararıp-solıp keteyata⁴. Bunu ögengen han-babası pek müşköl açuvlana⁵: «Sen bu fikirlerden vazgeç⁶! O qız bizim duşmanımıznıñ qızıdır. Böyle bir şey asla olmaz!» — dey. Faqat, yigit aşqından vazgeçalmay, daha beter hastalana.

Vaziyetni körüp añağan qart terbiyecisi oğlanğa yardım etmege karar bere. Bir gece olar urbalarını deñiştirip hansaraydan

qaçalar. Bütün gece toqtamay, **çıtırman**⁷ dağlardan, keçimsiz çalılardan keteler. Sabağa doğru yalı boyu qabilesiniñ topraqlarına barıp yeteler.

Han qızını iç olmadan bir közçiknen körebilmek için terbiyeci dağlı han-zadenen bir yol qıdırıp tapalar. Terbiyeci genç oğlanğa eñ güzel ilâhiyeler yırlamağa ögrete. Olar beraber derviş sıfatına kirip, hannıñ sarayı ögüne çıqa ve güzel-güzel yırlay ekenler. Han qızı olarnı eşitip pek begene ve babasına: «Baba, bu dervişlerni han camisine davet eteyik de! Pek **tesirli**⁸ yırlaylar», – dey. Han sevimli qızınıñ sözünü keri çevirmey, razı ola.

Ondan soñ, derviş sıfatına kirgen dağlı han-zadenen terbiyeci han camisine kelip ilâhiy aytıp başlaylar. Han qızı endi camige kelip, diñlep başlay eken. Qız genç dervişni çetten körüp aşiq ola. Bir kün cesaret etip yanına kele de tanış ola. Bu sefer han-zade han qızını köre ve hayal etkeninden daha ziyade güzel olğanını añlay, şu daqqası oña sevda ola.

Genç han-zade han qızını **aq etmek**⁹ için bütün **marifetlerini**¹⁰ köstere. Bayramlar olğanda at qoşularında, oq atışmasında, küreşlerde ep birincilikni qazana, sual-cevaplarda zekiligini köstere. Ondan soñ, han öz qızını oğlanğa bere, qırq kün, qırq gece toy yapalar. O toynıñ namı bütün Qırımğa darqay. Bir yıldan soñ han qızı altın saçlı bir balaçığınıñ anası ola. Han-baba buña pek quvana. Nesilden nesilge **miras**¹¹ qalıp kelgen ve bütün sülâlesi tek onıñ içinde östürilgen muqaddes Altın beşikni ediye ete.

Bu beşik temiz altından yasalğan, fil tişi, elmaz, zümrüt taşlarinen pek ustalıqnen sırmalanğan eken. Beşik sallanğanda şırnıqlı bir sesnen ayneni ayta eken.

Dağ hanı da yalı boyundaki han qızını yabancı bir yigitke bergeni aqqında haber ala. O şu arada kiyev kim olğanını añlay. Açuvlana. **Hışımını**¹² qayda avdaracağını bilmey. Amman büyükten büyük bir ordu toplay ve cenk seferine çıqa.

Duşman dağdan engen **canavar**¹³ kibi, kelip apansızdan yalı boyundaki şehir ve qasabalarğa yağa. Yalı boyundaki halq cesürce küreşe, öz topraqlarını qorçalaylar. Olarnen beraber han-zade de öz qorantasını qorçalay. Bir kün han-zade cenk meydanında küreşken arada duşman oqu kelip tam yüregine saplana. Yigit qaramancasına elâk ola. Yalı boylu han qızını toruninen beraber gizli bir qobağa alıp kete ve anda saqlay.

Yedi yaz, yedi qış cenk eteler, er taraf qan-revan ola.

7 – çıtırman – зарості

8 – tesirli – зворушливо

9 – aq etmek – тут: заслужити, бути гідним
10 – marifet – тут: вміння, майстерність

11 – miras – спадщина

12 – hışım – гнів

13 – canavar – звір

14 – ırım –
закляття

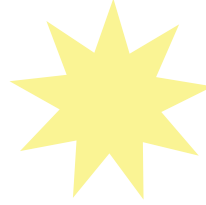
15 – hiyanetlik –
зрада

16 – lânet –
прокляття

Dağlılar yalı boyunda taş üstünde taş kaldırmay yıqıp taşlaylar. Bundan soñ dağlı duşmanlar yeñip başlay.

Duşmanlar qaya ve dağlarını devirgende qobanıñ bütün çıqışlarına taşlar avdarılıp qapala. Onıñ içün han, qızı ve toruninen qobanıñ içinde qalıp keteler. Üçü de şu qobanıñ içinde açlıqtan can bereler. Han ölecekke yaqın Altın beşikniñ üstüne bir ırım¹⁴ yapa, beşik insan közüne körünmez olıp qala. «Beşik, yalıñız, öz topraqlarını candan sevgen insanlarğa körünsin, amma bir hiyanetlik¹⁵ içün kelip alacaq birisi olsa, oña lânet¹⁶ olsun», – dey.

Deyler ki, şu beşik alâ qobanıñ içinde saqlı tura. Ne qadar qıdırğan olsalar da, kimse onı tapıp olamağan. Ancaq, bazı da quvetli furtuna eskende, yel qobanıñ içine kire de beşikni teprete. Beşik de o vaqıt yavaşçıqtan ağılatıcı sesnen ayneni yırlap başlay eken.

Altınbaş ve Hıyarbaş

Halq masalı.

Edebiy işlenüvi: E. Bahşış

Bir zamanda bar eken, bir zamanda yoq eken. Qırımniñ yalı boyu tarafında, Çatır dağniñ eteginde bir köyçik bar eken. Şu köyniñ çetinde qadıninen beraber bir adam yaşay. Olarniñ da birden bir qızçığı olğan. Mal degende, yalıñız bir buzavçıqları bar eken.

Vaqıt keçe, qızçıq öse ve ay deseñ aydan, kün deseñ künden dülber olıp qala. Bir kün qızniñ anası hastalana ve ölecekke yaqın babasına:

— Eger men ölsem, qızımızı **horlama**¹, buzavçığımızı oña ber, — dep vasiyet ete.

Künlerden bir kün qızniñ anası öle. Babası **vasiyetini**² yerine ketire — buzavçıqni qızına bere, lâkin qızçıq anadan öksüz qalğanı içün, **ökünip**³ er kün ağlay. Bu vaqıt babası öz-özüne: «Bu qız anasını sağınğandır. Evlensem nasıl olur eken?» — dey. Evlene. Evine başqa qadın ketire. Oniñ da bir qızı bar eken.

Endi olar dört kişi olıp yaşaylar. Babası er kün işke kete. Qızı ise **ögey ana**⁴ ve oniñ qızinen qala eken. Ögey ana pek yaramaz olıp çıqa. Öz qızını seve, toydura, kiyindire. Onı acıy ve iç bir şey yaptırmay. Qocasınıñ qızını ise horlay, söge. Sabadan oña evdeki bütün işlerni yaptıra. Üyleden soñ buzavnı baqtıra ve yün işlete eken.

Bir kün qızçıq kene de erte tura, bütün işlerini yapqan soñ, **urçuğini**⁵ yanına alıp buzav baqmağa kete. Kete-kete bir özenniñ yanına kele, o yerde buzavnı otlata. Özü de anasını hatırlap, ağlay-ağlay yuqlap qala.

Qızçıq yuqlağan arada buzav köpürden qarşı tarafqa keçe. Qızçıq atılıp tura, baqsa — buzav özenniñ başqa tarafında

1 – horlama –
не муч, не змушуй
страждати

2 – vasiyet –
заповіт

3 – ökünip –
засмучуючись

4 – ögey ana –
мачуха

5 – urçuq –
веретено

otlap yüre⁶. Qız onıñ artından kete, köpürden keçkende urçuğını özenge tüşürüp yibere. Endi ne yapsın? Ögey anasından qorqıp daha pek ağlamağa başlay.

Özenge yaqın bir qartanayçıq yaşay eken. O, qızınıñ ağlağanını eşitip yanına kele.

– Ne içün ağlaysıñ, ya, qızçığım? Kim seni incitti? – dep soray.

– Ne içün ağlamayım? Men er kün buzav baqam, soñ urçuqnen yün işleyim. Şimdi buzavım özenniñ bu tarafına keçti, onı qaytarmaq içün artından kettim. Köpürni keçkenimde urçuğımını suvğa tüşürdim. Endi evge qaytsam, ögey anam kim bile nasıl açuvlanıp kötekler meni. İşte, onıñ içün ağlayım, – dep cevap bere qız.

Qartanayçıq onı acıy:

– Sen onıñ içün ağlama, qızım. Men seni bahtlı eterim. Baq, men şimdi yatıp yuqlarım, sen ise otur da özenge baq. Özenden aq suv, yeşil suv aqqanda sen meni uyatma. Ne zaman sarı suv aqıp başlasa, amman meni uyat, – dey.

– Yahşı, qartanay, yatıñız. Men sizni sarı suv aqqanda uyatırım, – dey.

Qartanay minderçikke yata. Özenden aq suv, yeşil suv aqqanda uyatmay. Sarı suv aqıp başlağanda, uyata. Qartanay bu sarı suvnen qızçıqınıñ başını yuva. Başına da bir şalçıq bağlay.

– Saqın, qızım, başıñnı çezme. Başıñnı qayda yuvdılar, dep sorasalar da, aytma, – dep tenbiley.

Qızçıq qorqa-qorqa evine qayta. Anası baqsa – qolunda urçuğı yoq.

– Urçuğıñ qayda? – dep soray.

– Suvğa tüşürdim, – dep cevap bere qız.

Ögey anası açuvlana ve qızını kötekley.

Bir gece er kes yuqlağanda, sabağa yaqın ögey ana yuqudan uyana. Uyana, amma qaranlıq evniñ içi bir de bir şeyniñ yardımınen yarıqlanğan. Atılıp tura da etrafqa baqa. Baqsa ne körsin: ögey qızınıñ başı altınday yıldıray!

– Tez ayt, kim seniñ başıñnı altın etti? Tez ayt! – dep kene sögmege başlay. Ögey ana o qadar söge, o qadar qıçıra ki, qızçıq qartanayğa bergin sözünü unutıp:

– Men özen yanında buzavçığımını baqa edim. Buzavçıq özenniñ o bir tarafına keçti, men de onı qaytarayım degende, urçuğım suvğa tüşip ketti. Soñ sizden qorqıp, ağlap otura

edim. Bir daha bir qartanayçıq keldi de: «Ne ağlaysıñ, qızım?» – dep soradı. Men ise urçuğımını suvğa tüşürgenimni ve sizden qorqıp ağlağanımni ayttım. O meni acıdı. Başımni sarı suvnen yuvdı ve şalçıqnen bağladı: «Saqın başıñni çezme!» – dedi.

Bu sözlerni eşitken ögey ana sabanı **dört köznen bekley**⁷. Saba açıla. O öz qızını buzav baqmağa yibere. Qoluna da bir urçuqnen yün bere. «Sen de urçuğıñni suvğa tüşür ve ağlap otur. Qartanay kelse, Altınbaşniñ aytqanı kibi aytırsıñ», – dep ayta qızına.

Ögey ananıñ qızı kete. Özen yanına bara. Urçuğını eñqastan suvğa tüşüre ve ağlamağa başlay. Qartanay kelip:

– Ne içün ağlaysıñ, qızım? – dep soray.

– Ne içün ağlamayım? Urçuğım suvğa tüşti. Ögey anamdan qorqam. Şimdi evge barsam, meni kim bile nasıl kötekler, – dey qız.

Qartanay bu qızni tanıy ve meseleni añlay:

– Qızım, men şimdi yatıp yuqlarım, sen ise özenge baqıp tur. Özenden aq suv, sarı suv aqqanda meni uyatma. Yeşil suv aqqanda uyatırsıñ, – dey.

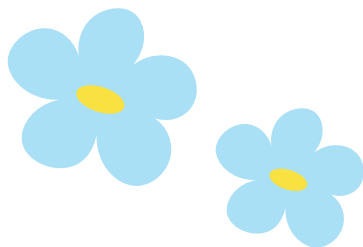
Qız özenge baqıp otura. Aq suv, sarı suv aqqanda uyatmay. Yeşil suv aqqanda uyata. Qartanay onıñ başını yeşil suvnen yuva ve başını yavluqnen bağlay:

– Bunı saqın çezme, – dey. Qız quvana-quvana anasına qayıtıp kele. Bir qaç afta keçe. Anası:

– Qızımniñ başını çezip baqayımçı, altınlanğan ekenmi? –dep başını çeze. Bir daha baqsa, ne körsin: qızınıñ başında yeşil hıyarlar ösip çıqqan! Anası şu hıyarlarını **yulqıp ata**⁸, amma olar kene de ösip-ösip çıqa eken. Onıñ içün güzel qızniñ adını Altınbaş, ögey ananıñ qızını ise Hıyarbaş dep qoyğanlar.

7 – dört köznen
bekley – чекає
з нетерпінням

8 – yulqmaq –
висмикувати

1 – asqıcı –
примхливий

Asqıcı¹ qoqla

Halq masalı.

Edebiy işlenüvi: E. Bahşış

2 – qadife –
оксамит,
оксамитовий
3 – pullu fes –
фес із монетами

Zaman zaman ekende, Qırım masal ekende, dülber, quvurçıq saçlı qızçıqniñ babası Kefe bazarına barıp qızına özüne oşağan güzel bir qoqla ketire. Qoqlanıñ üstünde qadife² anteri, başında iltırağan pullu fesçigi³ bar eken. Tübünden de eki örülgen simsiyah saçları uzayıp tura. Qız qoqlasını pek sevip qala ve er vaqıt onen oynay eken.

4 – dolap – шафа

Bir kün quvurçıq saçlı qızçıq ana-babasinen toyğa ketmege azırlana. Qoqlasını dolap⁴ içine saqlap kete. Toydan qayıtqan soñ, dolapnı açıp qoqlasını alacaq ola amma, baqsa – qoqlası közyaş aqızıp, ağlap otura eken!

– Kel mında, benim güzel qoqlaçığım. Men seni pek sağındım! Nege ağlaysıñ? – dep soray qızçıq. Qoqla ise qızçıqqa baqmağa bile istemey, onıñ canı ağırğan eken.

– Ne içün özün toyğa kettiñ de meni alıp ketmediñ? – dey qoqla.

– Bağışla meni, qoqlaçıq, bir daha barğanda seni de alırım. Kel, endi beraber oynayıq! – dey qızçıq, amma qoqla sözge kirmey, kene de ağlamağa başlay. Qızçıq öyle de ayta, böyle de ayta, bir türlü çare tapalmay, nihayet⁵, qoqlağa açuvlana da söge onı. Qoqla da asqıcı degilmi? Ala başını, çıqa kete qızçıqniñ evinden. «Bir daha qayıtıp kelmem!» – dey özü de.

5 – nihayet –
нарешті, зрештою

Kete-kete, kete-kete, köyniñ çetine barıp yete. O yerde oña bir çoban rastkele.

– Selâm aleyküm, çoban aqay! – dey qoqla.

– Aleyküm selâm, qoqlaçıq! – dep cevap bere çoban.

– Vay, qoqlaçıq, dep horlamasañız⁶ ne ola, ya? – dep incina⁷.

– Aysa, ne deyim? – dep soray çoban.

– Aleyküm selâm, güzel qoqla, degen olsañız, men siziñ

6 – horlamaq –
ображати, мучити
7 – incinaq –
засмучуватися,
ображатися

qızıñız olur edim, — dey qoqla.

— Vay, ya men bilmedim de... Şay aytayım da, kel, qızım ol, güzel qoqla, — dey çoban.

— Men siziñ qızıñız olsam, maña ne aşatırsıñız? — dep soray.

— Canıñ ne istese, onı aşatırım. Menim qoylarım çoq, süt, yağ, et aşarsıñ, — dep ayta çoban.

Qoyları çoq olsa, onıñ işi de çoq olacaq. Qollarını bulaştırmağa istemegen qoqla biraz tüşüne de, razı olmay, sağlıqlaşıp yolunu devam ete.

Kete-kete, kete-kete, bir **tuvarcığa**⁸ rastkele.

— Selâm aleyküm, tuvarcı aqay! — dey qoqla.

— Aleyküm selâm, qoqlaçıq! — dep cevap bere tuvarcı.

— Vay, qoqlaçıq, dep horlamasañız ne ola, ya? — dep incına.

— Aysa, ne deyim? — dep soray tuvarcı.

— Aleyküm selâm, güzel qoqla, degen olsañız, men siziñ qızıñız olur edim, — dey qoqla.

— Vay, ya men bilmedim de... Şay aytayım da, kel, qızım ol, güzel qoqla, — dey tuvarcı. Qoqla bu yerde de işten qorqıp, razı olmay. Kene de yolunu devam ete.

Kete-kete, kete-kete, bir sıçanğa rastkele.

— Selâm aleyküm, sıçan! — dey qoqla.

— Aleyküm selâm, güzel qoqla! — dep cevap bere sıçan.

— Men sennen beraber yaşasam, sen maña ne aşatırsıñ?

— Men **baylarnıñ**⁹ evinden başlanmağan **bardaqlardan**¹⁰ bal ve yağ alıp kelirim. Biz pek yahşı yaşarmız, — dey sıçan.

Qoqla bu cevapnı begene ve razı ola. Ondan soñ sıçannıñ yuvasında beraber yaşap başlaylar.

Bir vaqıt kele, çamaşır yuvmaq kerek olıp qala.

— Suv olğan yerge barsaq, urbalarımıznı yuvar edik, — dey qoqla.

— Men bir araba yasarım, arabanen ketermiz, — dey sıçan.

Sıçan bir **sernik qutusu**¹¹, eki boş **maqara**¹², tahta parçaları ve çubuqlar ketirip, bir arabaçıq yasay. «Arabanı yekmek içün eki qaraman **ögüz**¹³ ketireyim, sen çamaşırarnı boğçalap tur», — dey qoqlağa ve barıp eki qara **qoñuz**¹⁴ tutıp ketire, arabağa **yeke**¹⁵. Qamçını qoluna ala ve qoqlağa:

— Aydı, ketir çamaşırarnı da, otur arabağa, — dey.

Ekisi qoñuzlarnı aydap keteler. Kete-kete bir gölçikniñ yanına barıp toqtaylar. Sıçan bir çetke qoñuzlarnı **tuvarıp**¹⁶, qoqlağa:

— Sen bu yerde toqtap tur, men çamaşır yuvmaq içün qolaylı bir yer baqayım, sen soñ kelirsiñ, — dey. Gölniñ kenarında

8 – tuvarcı –
скотар

9 – baylar – барати
люди

10 – bardaq –
гличик

11 – sernik
qutusu – сірникова
коробка

12 – maqara –
котушка

13 – ögüz – віл

14 – qoñuz – жук

15 – yekmek –
запрягати

16 – tuvarmaq –
розпрягати

17 – tuvar – хуроба

bir **tuvar**¹⁷ izi içine toplanđan suvni kre. Ondan daha oňaytlı yer tapalmay. Qoqlanı řu yerge çağıra. O da řu yerde çamaşırlarını yuvıp başlay.

Canı sıqılđan sıçan:

– Sen çamaşırlarını yuvatur, men ise baylarnıñ evine barıp aqşamlıq aşamağa bir şeyler ketireyim, – dey de kete. Sıçan ketken soñ, qoqla şeylerni yuvayatqanda ayağı tayıp çamur içine bata. Başı da, qolları da amurđa oma, çıqıp olamay. O yerden keçeyatqan eki yaş, qoqlanıñ sesini eşitip qala:

– Dptz–dptz, ayaqları şaltır–şaltır, bay evine barsañız, sıannı krseñiz, güzel qoqla qırq qula amurđa tüşken deseñiz! – dey.

Yařlar baynıñ evine baralar, biraz laf etken soñ, yolda eşitkenlerini **qonaqbayđa**¹⁸ aytalar, lâkin kim olđanını krmedik, deyler. Sıçan da o arada şu evde yre eken. Bu laflarını eşitken soñ aslını añlay ve amaq içün teşik aray eken. Adamlar onı küreler, tutacaq olup artından quvalamağa başlaylar. Sıçan zornen kirip kelgen teşigini tapa da içine qaytıp qurtula. Doğru qoqlanıñ yanına çapıp kete. Baqsa, ne körsin: qoqlanıñ qıırabergeninden **sesi qarılđan**¹⁹, çamur içinde yata. Sıçan qoqlanıñ yanına yaqın barıp:

– Qoluñnı uzat, çamurdan çekip ıqarayım, – dey. Qoqla uzatmay çünki canı ađırđan eken. Sıçan ne qadar yalvarsa da, qoqla **inatlanıp**²⁰ qolunı uzatmay.

– Aysa, qalaber çamur içinde, sen pek asqıcı qoqla ekensiñ, – dep açuvlana sıçan ve aylanıp kete.

Qoqla **eppeyi zaman**²¹ çamur içinde yata, kimse onı acımay. Bir kn şu yerden güzel qıznıñ kpegi keeyata. Qoqlanı kre, tanıy ve onı alıp qızıqnıñ azbarına ketirip taşlay. Onı da qızçıq kre, ala qoqlasını, yuvundıra, urbaıqlarını temizley, başını tarap eki sa re. Eskisi kibi güzel ola, amma qoqla endi **hatasını**²² añlay ve utana. Ondan soñ, bir daha ağızından i bir türlü laf çıqmay.

18 – qonaqbay –
господар будинку

19 – sesi
qarılmaq –
осипнути

20 – inatlanmaq –
упиратися

21 – epeyi
zaman – досить
довгий час

22 – hata –
помилка

Ana-eçkinen Börü¹

Halq masalı.

Edebiy işlenüvi: E. Bahşış

1 – börü – бовк

Bir zamanda bar eken,
Bir zamanda yoq eken.
Eçki analıq etken,
Qaşqır qaravul eken.
Ana-eçki toq eken,
Qomşu qaşqır aç eken.
Aqılına qıstırğan tac eken.

Pek eski zamanlarda Qırımniñ dağlarında bir eçkiçik yaşay eken. Oniñ da üç balası bar eken: birisi – Beyaz qulaq, ekincisi – Benek qulaq, üçüncisi – Qara qulaq ulaçılar.

Künlerniñ birinde Ana-eçki balalarını yanına çağırıp:

– Canım, ulaçılarım, men qırğa² otlamağa keteceğim.
Qır çeçekleri aşap, sizlerge süt ketireceğim. Qapını kilitleñiz!
Saqın, kimsege açmañız. Men kelgende:

2 – qır – луг

Qır-qırdan keldim, balam,
Qır çeçeğin cıydım, balam!
Qır çeçeğin aşap, balam,
Sizlerge süt ketirdim, balam!
Qorqmayıp qapını açıñız, balam!
Sıcaq evimizge kireyim, balam!

– dep yırlarım, tek ondan soñ qapını açarsıñız. Añladıñız mı?
Ulaçılar bir ağızdan: «Añladıq, anaçığım», – deyler.
Ana-eçki:

– Sizge qardaşıñızni emanet³ etebilirimmi? – dep soray.
– Siz qasevet etmeñiz. Biz balaban oldıq, ulaq sözü sözdür, – dep cevap bere Beyaz qulaqnen Benek qulaq.

3 – emanet
etmek – довірити

4 – Allahqa emanet oluñız –
нехай Бог береже
5 – qır çeçeği –
польові квіти

6 – firsat –
зручний випадок

7 – demirci –
коваль

8 – otlaq –
пасовище

9 – qınar –
коноплі

10 – çiyratıcı –
прядильник

11 – ökür-ökür
ağlay – плаче
голосно

12 – intiqam –
помста

13 – aynecilik –
хитрість

– Allahqa emanet oluñız⁴! – dep sağlıqlaşa Ana-eçki ve qır çeçeği⁵ aşamağa kete.

Ormanda qomşu olıp yaşığan Börü saqlanıp, Ana-eçkiniñ aytqanlarını diñlep turğan eken. Ulaçılar çoqtan berli Börünüñ közüne pek tatlı körüngen. Qaşqır olarnı aşamağa istegen. Er vaqıt firsat⁶ qıdırıp yürgen.

Ana-eçkiniñ ketkenini körgeninen, şu arada qapınıñ yanına kelip, anavı Ana-eçki aytqan türkünü yırlap başlay:

Qır-qırdan keldim, balam,
Qır çeçeğin cıydım, balam!
Qır çeçeğin aşap, balam,
Sizlerge süt ketirdim, balam!
Qorqmayıp qapını açıñız, balam!
Sıcaq evimizge kireyim, balam! – dey.

Büyük ulaçılar qapını açmağa çapalar, lâkin Qara qulaçiq: – Ağalarım, saqın, qapını açmañız! Anamniñ sesine oşamay, – dey.

Börü şu arada qomşu demircige⁷ barıp, tişlerini qayrata. Otlaktan⁸ qınar⁹ cıyıp çiyratıcığa¹⁰ bere. O da onıñ tilini tarttırıp, sesini inceçik yapı.

Qaşqır kene qapınıñ tübüne kele, Ana-eçkiniñ türküsini endi inceçik sesinen yırlay. Beyaz qulaq atılıp barıp qapını aç. Börünü körgen Qara qulaçiq amman ocaqniñ içine saqlana. Ortancı Benek qulaçiq sobağa atılıp kire. Şaşmalap qalğan Beyaz qulaçiqni Börü tuta da birden yutıp yibere. Soba yanına kelip, sozulıp yata.

Sobadan burnuna kirgen tozdan Börü aqsırıp başlay. Sobanıñ içinden: «Vay, çoq yaşañız, çoq yaşañız, çoqmar qadar may aşañız, eçki saylap qoy aşañız!» – dey Benek qulaq.

Bu sözlerni eşitken Börü ulaçılarnıñ ortancısını da tapıp, yutıp yibere, soñ evden çıqıp kete. Ocaq içinde oturıp er şeyni körgen Qara qulaçiq ağalarnıñ böyle ağa oğrağanlarına ökür-ökür ağlay¹¹. Ağlay-ağlay sessiz, taqatsiz olıp, soñunda yuqlap qala.

Ana-eçki qırdan quvanıp qaytqanda açıq qapını körüp meseleni añlay. Qara qulaçiq anasını körüp yanına atılıp kele de olğan vaqianı birer-birer aytıp bere.

Ana-eçki nasıl etip Börüden intiqam¹² alayım eken, dep tüşünmege başlay ve bir aynecilik¹³ uydurıp çıqara. Börünüñ

evine ketmek için dağ özenini¹⁴ qarşı tarafına tar köpürçikden keçmek kerek eken. Ana-eçki o köpürçikniñ tahtalarını pıçqinen pıça da, bilinmesin dep üstüne inceçik pıtaqları sıralaştırıp qoya. Özü üstünden qolaylıqnen sekirip qarşı tarafqa keçe. Börüniñ evine bara da:

– Börü ađam, men eki ulađımıñı ğayıp ettim. Sizni şimdi olarnıñ duasına davet etem, – dey ve şu bozuq köpür tarafına çapıp kete. Börü de artından yekile. Ana-eçki kene de qolaylıqnen köpürniñ o bir tarafına sekirip keçe. Börü ise eki ulaq yutqan, ağırlığından, sekireyatqanda köpürniñ tamam Ana-eçki pıçıp qoyđan yerine kelip qona.

Köpür ekige bölüne. Börü öđ ayaqlarınen tahtanı tutıp, asılıp qala ve bar küçünen ağızını keñ açıp: «Ya-a-ardı-ı-ım!..» – dep qıçıra. Börüniñ ağızı o qadar keñ açıla ki, içinden başta Benek qulaq, artından Beyaz qulaq atılıp çıqalar. Börü özüni tutıp olamay özenge yuvarlanıp tüşe.

Ulaqlar anası ve kardaşınıñ yanına çapıp bara, sarıla-quçaqlaşalar. Qavuşqan soñ, evine qaytalar ve başqa eçkilerni musafirlikke çağırıp, eyilik duası eteler.

